

Siber Zorbalık Kavramı, Türleri ve İlişkili Olduğu Faktörler: Mevcut Araştırmalar Üzerinden Bir Değerlendirme

Emel Baştürk Akca, Prof. Dr., Kocaeli üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, emelakca@kocaeli.edu.tr

İdil Sayımer, Prof. Dr., Kocaeli üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, isayimer@kocaeli.edu.tr

ÖZ

İnternet teknolojilerinin gelişimiyle ortaya çıkan, çocuk ve gençleri hedef alan siber zorbalık, geleneksel akran zorbalığından türemiş olup çeşitli yönleriyle ondan farklılaşmış ve etki alanı genişlemiş olan zorbaca davranışları kapsamaktadır. Bilgisayar ve cep telefonu gibi elektronik ortamlara taşınarak gözetim ve denetimi görece kolay olan okul ortamı sınırlarını aşan siber zorbalık davranışları, çocukları her an ve her yerde tehdit edebilmesi açısından ciddi bir problemdir. İnternet kullanımının yaygınlaşması ve kullanım yaşının her geçen gün düşmesiyle birlikte diğer çevrimiçi risklerle birlikte siber zorbalık vakalarının hem nicelik olarak hem de yarattığı zararlar açısından daha büyük boyutlara ulaştığı görülmektedir. Bu durum konuya ilişkin akademik ve politik ilgiyi arttırmakta, siber zorbalıkla etkin biçimde mücadele ve başatme yöntemleri geliştirebilmek için siber zorbalığın tüm boyutlarıyla ortaya konulması için çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmanın öncelikli amacı, siber zorbalık konusuyla ilgili literatürü gözden geçirerek farklı alan araştırmalarında elde edilen bulguları bir araya getirmek ve hem gelecekte yapılacak yeni araştırmalar, hem de oluşturulacak kamu politikaları için yol gösterici bir kaynak ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışmanın diğer amacı ise, dijital ortamın özellikle çocuklar açısından risklerine ve bu bağlamda yeni medya okuryazarlığı eğitimine duyulan ihtiyaca yeniden dikkat çekmektir. Çalışma sonucunda, Türkiye de dahil pek çok ülkede çocukların İnternet ve sosyal ağ kullanım alışkanlıkları ve siber zorbalık deneyimlerine ilişkin çok sayıda nicel araştırma olduğu, örneklem ve soru formuna bağlı olarak bu çalışmaların bazılarında benzer, bazılarında ise farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Buna karşılık özellikle aile gözetiminin siber zorbalığa etkisine ilişkin az sayıda çalışma olduğu ve özellikle siber zorbalıkla mücadeleye odaklı, farklı yöntem ve tekniklerin de kullanıldığı araştırmalara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Siber zorbalık, siber zorbalık türleri, literatür taraması

Cyberbullying, It's Tyeps And Related Factors: An Evaluation Through The Existing Studies

ABSTRACT *The cyberbullying, which is the result of the development of Internet technologies, is targeted at children and young people. It involves bullying behaviors derived from traditional peer bullying differentiated and divergent from its various aspects. It is a serious problem that bullying behaviors that exceed the boundaries of the school environment, which is easier to*

surveillance and control in contrast to moving to electronic media such as computers and mobile phones, can threaten children anytime and anywhere. With the widespread use of the Internet and declining age of use it each day, along with other online risks, cyberbullying cases are seen to be both larger in quantity and more harmful. This situation increases the academic and political interest in the subject and there are a lot of studies to analysis the cyberbullying in all dimensions in order to be able to develop effective methods of fighting and dealing with cyberbullying. The primary aim of this study is to bring together findings from different field surveys by reviewing the related literature on bullying and trying to be a source for both future researches and public policies which will be created. The other aim of the study is to draw attention to the risks to the digital environment, especially from the perspective of children, and the need for new media literacy education in this context. At the end of the study, it has been observed that in many countries, including Turkey, there are a number of quantitative studies on children's Internet and social networking habits and cyberbullying experiences, some of which are similar and some differ depending on the sample and questionnaire. On the other hand, it is stated that there is a small number of studies on the effect of family surveillance on the cyberbullying, and especially the studies used to different methods and techniques which is focused on cyberbullying struggle are needed.

Keywords : Cyberbullying, types of cyberbullying, literature survey

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle ortaya çıkan yeni medya ortamları İnternet kullanma yaşını giderek düşürmüş, çocukların ve gençlerin günlük yaşam pratiklerinde ve kimliklerinin gelişmesinde hayati bir rol oynamaya başlamıştır. Livingstone ve Brake (2010) sosyal paylaşım sitelerinin tüm dünyada çocuklar ve gençler tarafından hızla benimsenmesinin temelinde onlara; kendini temsil etme, öğrenme, ilişki ağları kurup geliştirme, samimi ilişkileri ve kişisel mahremiyeti koruyup yönetme gibi temel bazı konularda kayda değer yeni fırsatlar sunduğunu öne sürmektedirler. Öte yandan kullanıcılara birçok fırsat sunan İnternet teknolojileri ve yeni medya ortamları aynı zamanda anonim kimliklerle karşılaşma ve mahremiyet kaybı gibi güvenlik sorunlarına neden olmuş ve bazı riskleri beraberinde getirmiştir. Bu risklerden biri de sanal zorbalık ya da elektronik zorbalık olarak da adlandırılan siber zorbalıktır. Çocuk ve gençleri hedef alan siber zorbalık, geleneksel akran zorbalığından türemiş olup çeşitli yönleriyle ondan farklılaşmış ve etki alanı genişlemiş olan zorbaca davranışları kapsamaktadır. Bilgisayar ve cep telefonu gibi elektronik ortamlara taşınarak gözetim ve denetimi görece kolay olan okul ortamı sınırlarını aşan siber zorbalık davranışları, çocukları her an ve her yerde tehdit edebilmesi açısından ciddi bir problemidir.

Zorbalık yeni bir olgu olmamakla birlikte yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşım benimsenmesiyle sanal dünyaya taşınmış ve yaygın olarak "siber zorbalık" fenomeni olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla siber zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak kasten başkasını üzme ya da ona zarar vermeyi içeren yeni bir şiddet türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel olarak zorbalık davranışları büyük oranda okul ortamıyla ilişkilendirilip eğitimcilerin denetimiyle çerçevelenirken siber zorbalık, yaşanan mağduriyeti okul dışına taşıyarak günün herhangi bir saatinde gerçekleşmesine izin vermektedir. Bu durum, zorbalığın zaman ve mekandan bağımsız, kesintisiz ve yaygın

biçimde devam etmesine neden olmaktadır. Bir başka ifade ile yüz yüze akran zorbalığından farklı olarak siber zorbalıkta kurbanlar İnternette kendileri hakkında başlatılan olumsuz yorum ve gönderilerden kaçma fırsatı bulamamaktadır. Ayrıca bu yorum ve gönderiler kısa sürede çok geniş akran gruplarına yayıldığı için kurbanlar tanımadıkları kişilerin saldırısına ve istismarına da maruz kalmaktadır (Campbell, 2005; Tokunaga, 2010). Aynı şekilde siber zorbalıkta açık bir otoritenin olmaması ve çocukların İnternet özgürlüklerini kaybetme korkusuyla yaşadıkları rahatsızlığı yetişkinlerle paylaşma konusunda isteksiz olmaları zorbalığın boyutlarını genişletmekte ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini artırmaktadır.

Siber zorbalık sıradan bir şiddet yaşantısından ve yüz yüze akran zorbalığından daha tehlikelidir. Çünkü siber zorbalıkta kurbanlar İnternette uzak dursa ve cep telefonlarını kapatsa dahi elektronik ortamda kendileri ile ilgili saldırıları engelleyememektedir. Üstelik pek çok ergen elektronik ortamda birden fazla statüde siber zorbalık ile karşı karşıya kalmaktadır (Mishna, Cook, Gadalla, Daciuk ve Solomon, 2010; Huang ve Chou, 2010; Pereira, Spitzberg ve Matos, 2016). Araştırmacılar siber zorbalığın dedikodu yayma, anti grup açma, sırrını ifşa etme vb. her türünün (Pereira, Spitzberg ve Matos, 2016), kız ve erkek ergenler arasında yaygın olarak gözlendiğini ortaya koymuştur (Arıcak, 2008; Li, 2007; Kowalski ve Limber, 2008; Erdur-Baker, 2010; Schneider, O'Donnell, Stueve ve Coulter, 2012). Ancak kimi araştırmacılar tarafından ergenler arasında en yaygın olan siber zorbalık türünün taciz (harassment) olduğu ve ergenlerin eğlenmek amacıyla yaptıkları siber saldırıları zorbalık olarak görmedikleri bulunmuştur (Huang ve Chou, 2010).

Çocuklar ve gençler için tehditkar bir deneyim olma potansiyeli taşıyan siber zorbalık vakalarının tüm dünyada artış gösteren toplumsal bir sorun haline gelmesi eğitimcileri, akademik dünyayı ve kanun koyucuları siber zorbalığın yarattığı riskleri, yaygınlığını, neden ve sonuçlarını araştırmaya ve bu konuda çözüm önerileri üretmeye yönlendirmiştir. Özellikle son yıllarda giderek artan sayıda ülkenin bu konuda eğitim politikaları oluşturduğu, konuya yönelik olarak yapılan araştırma ve projeleri destekledikleri, konuyla ilişkili olan sivil toplum örgütleri-akademisyenler-eğitimciler ve ailelerle işbirlikleri oluşturdukları görülmektedir.

Farklı ülkelerde yapılan akademik araştırmalar ağırlıklı olarak siber zorbalığa maruz kalan çocukların konuya yönelik algı ve farkındalıklarını, siber zorbalığın onlar üzerindeki etkilerini ve bu sorunla nasıl baş etmeye çalıştıklarını ortaya koymaya yöneliktir. Siber zorbalığa maruz kalma biçimleri ve siber zorba olma davranışları ile bu fenomenin etkileri ülkelere göre değişkenlik gösterse de yeni medyanın yarattığı kültüre bağlı olarak ortak özelliklerin de fazla olduğu görülmektedir. Bu nedenle farklı araştırmaların incelenerek küresel bulguların ortaya konması, yeni araştırmalara devam edilmesi ve buna bağlı olarak ortak mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın öncelikli amacı, siber zorbalık konusuyla ilgili literatürü gözden geçirerek farklı alan araştırmalarında elde edilen bulguları bir araya getirmek ve hem gelecekte yapılacak yeni araştırmalar, hem de oluşturulacak kamu politikaları için yol gösterici bir kaynak ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışmanın diğer amacı ise, dijital ortamın özellikle çocuklar açısından risklerine ve bu bağlamda yeni medya okuryazarlığı eğitimine duyulan ihtiyaca yeniden dikkat çekmektir.

Siber Zorbalığın Türleri ve Akran Zorbalığından Farklılıkları

Siber zorbalığa ilişkin yapılan ilk akademik çalışmalarda bu yeni zorbalık türünü tanımlama ve onu geleneksel akran zorbalığından ayıran niteliklerin sınırlarını belirleme çabası görülmektedir. 1970'li yıllardan itibaren Kuzey Avrupa ülkelerinde akademik bir sorun olarak ele alınmaya başlanan akran zorbalığı, genel olarak, güçlü olan bir öğrencinin (ya da öğrenci grubunun) kendinden daha güçsüz ve savunmasız olan(lar)a sürekli ve kasıtlı biçimde (fiziksel, sözel ya da psikolojik) olumsuz davranışlarda bulunarak acı çektirmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Olweus, 1993). Bu tanımdan yola çıkılarak siber zorbalık, okullarda zaten bir sorun olan akran zorbalığına teknolojik yeni bir boyut katmış olmasıyla ele alınmış; geleneksel akran zorbalığından türeyen ve ondan çeşitli yönlerden farklılaşan bir zorbalık türü olarak kabul edilmiştir (Campbell, 2005; Patchin ve Hinduja, 2006; Kowalski vd., 2008; Slonje ve Smith, 2008; Smith vd., 2008; Dooley vd., 2009). Geleneksel akran zorbalığına kıyasla siber zorbalık, belli bir oranda teknolojik bilgi ve beceri gerektirmekte, ergenler arasındaki e-posta, SMS, akıllı telefon uygulamaları, sohbet odaları, bloglar, forumlar ve sosyal ağlar gibi ortamlarda bilgisayar teknolojileri dolayısıyla gerçekleşmektedir. Çevrimiçi zorbalık gerçek hayatta olduğu gibi yüz yüze bir ortamda gerçekleşmediği için failin anonim kimlik ya da sahte hesap kullanarak asıl kimliğini gizlemesi ve zorbalık yapması kolaylaşmaktadır. Bu durum failin gerçek kimliğinin tespit edilmesini zorlaştırıcı bir faktör olurken aynı zamanda fail de mağdurda yarattığı etkiyi ve onun tepkisini en azından kısa bir süre için görememektedir.

Zaman ve mekandan bağımsız olarak her an her yerde gerçekleştirilebilen siber zorbalığın yayılım hızı ve genişliği de geleneksel zorbalığa kıyasla daha fazladır ve mağdurun kaçabilme imkânı daha kısıtlıdır. Geleneksel akran zorbalığının temel özelliklerinden biri eylemin zaman içerisinde tekrarlanması koşuludur. Ancak bu koşul siber zorbalık tanımında tartışmalı bir unsur oluşturmuştur. Bu konuda çalışan pek çok araştırmacı, İnternet ortamında bir kişi tarafından bir kez yapılan bir paylaşımın hızla yayılabilmesi ve kalıcı olması nedeniyle, özellikle dolaylı yoldan gerçekleşen siber zorbalık tanımında, tekrar unsurunun gerekliliğini sorgulamıştır (Vandebosch ve Van Cleemput, 2009; Langos, 2012; Slonje vd., 2013). Patchin ve Hinduja (2012), süreklilik unsurunun geleneksel akran zorbalığının yanı sıra "siber zorbalık" tanımının da temel unsurlarından biri olduğunu; siber zorbalık eylemlerinde kullanılan araçların zarar verici dijital içeriği kolaylıkla çoğaltıp dağıtabildiğini ve bu bakımdan teknolojinin doğası nedeniyle mağduriyeti sürekli kıldığını vurgulamışlardır.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi siber zorbalığı akran zorbalığından farklılaştıran koşullar üzerine araştırmacılar farklı görüşler belirtmiştir ve siber zorbalığı kavramsal olarak tanımlama konusunda literatürde halen herkesin hemfikir olduğu ortak bir tanıma ulaşamamıştır (Tokunaga, 2010; Li vd., 2012). Bununla birlikte, Tokunaga (2010) tarafından yapılan araştırmalar, geleneksel zorbalık ve siber zorbalık arasında bir takım ayrımlar yapmaktadır. İlki, geleneksel zorbalığa teşebbüs etmeyecek öğrencilerin çevrimiçi ortamda siber zorbalık yapabildikleri; ikincisi elektronik ortamda denetim eksikliğinin bulunması; ve üçüncü olarak, hedef veya mağdurun her an erişilebilir olması ve günün herhangi bir saatinde zorbalık yaşayabileceği gerçeğidir. Tokunaga'nın (2009) araştırması ayrıca, siber

zorbalık kurbanı olan öğrencilerin, genellikle geleneksel çevrim-dışı zorbalığın da kurbanı olduklarını ortaya koymaktadır.

Tartışma yaşanan konulardan bir diğeri de, siber zorbalığın hangi yaş aralığını kapsadığına ilişkindir. Siber zorbalığın yalnızca reşit olmayan kişiler arasında gerçekleşen durumları kapsadığını vurgulayan Aftab'a (n.d.) göre siber zorbalık, "bir çocuğun ya da ergenin başka bir çocuk ya da ergen tarafından İnternet, dijital teknolojiler ya da cep telefonları aracılığıyla eziyet, tehdit, taciz, küçük düşürülme, utandırılma ve benzeri şekillerde hedef alınması"nı ifade etmektedir. Yetişkinlerin dâhil olduğu durumlar "siber zorbalık olarak adlandırılmamalı", bu durumlar "siber taciz ya da ısrarlı siber takip" (cyber-harassment/ cyberstalking) terimleriyle adlandırılmalıdır (Aftab, n.d.).

Siber zorbalığın sadece çocuklar ve gençlerle sınırlı bir kavram olmadığını ileri süren görüşler ise, yetişkinlerin dâhil olduğu siber taciz ya da ısrarlı siber takip davranışlarının da siber zorbalığın bir türü olduğunu belirtmekte; İnternetin yetişkinler için de bir siber zorbalık yapma aracı haline geldiğini vurgulamaktadır (Kowalski vd., 2008). Ancak, biz de bu çalışmada siber zorbalığı, çocuk ve ergenlerin yaşadığı ve maruz kaldığı davranışlarla sınırlandırmaktayız. Burada ele alınan pek çok çalışma da söz konusu davranışların içeriği, doğurduğu zararlar ve hukuki denetim ve yaptırımlar açısından yaş üzerinden bir ayrıma gidilmesinin doğru olduğunu vurgulamaktadır.

Hinduja ve Patchin (2009) siber zorbalığı kısaca "bilgisayarlar, cep telefonları ve diğer elektronik cihazlar aracılığıyla kasıtlı ve sürekli biçimde gerçekleştirilen zarar verici eylemler" olarak tanımlamışlardır. Her ne kadar bu tanım da çocuk veya ergen sözcükleri açıkça yer almasa da, Hinduja ve Patchin siber zorbalıktan bahsettiklerinde özellikle ergen davranışları üzerine odaklandıklarını vurgulamışlardır. Hinduja ve Patchin (2014), pek çok araştırmacının "zorbalık" terimini farklı yaşlardaki bireylerin davranışlarını açıklamakta kullanmasına rağmen kendilerinin "zorbalık" ve dolayısıyla "siber zorbalık" terimlerini sadece ergen akranlar arasında yaşanan durumlarda kullanmayı daha uygun bulduklarını, bu tür davranışların sıklıkla yetişkinler arasında da yaşanmasına rağmen bunları zorbalık olarak adlandırmanın doğru olmayacağını ifade etmişlerdir.

Literatürdeki bu farklı siber zorbalık tanımlarının yanı sıra, siber zorbalık türlerinin de farklı ölçütler temel alınarak kategorize edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Siber zorbalık, gerçekleştirildiği teknolojik ortama göre kategorileştirilmeye çalışıldığında (örneğin cep telefonu mesajı ya da arama, e-posta, sohbet odası, anlık mesajlaşma, web siteleri vb) teknolojideki hızlı gelişmeler nedeniyle bu kategorilerin iç içe geçmesi ve güncellenmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle siber zorbalık türlerinin gerçekleştikleri ortamdan ziyade eylemin türüne göre kategorileştirilmesi daha kolay ve işlevseldir (Ortega vd., 2007). Zorbalık eylemini ölçüt alan Willard (2007) siber zorbalığın farklı türlerini aşağıdaki şekilde kategorileştirmiştir:

- ✓ **Parlama (Flaming):** Taraflar arasında kısa süreli yaşanan, genellikle kırıcı, saldırgan, kaba, müstehcen bir dil, hakaret ve bazen de tehdit içeren ateşli tartışmalardır. Parlamalar genellikle tartışma grupları, sohbet odaları ya da oyunlar gibi herkese açık iletişim ortamlarında yaşanırken, duruma şahit olan seyirciler tartışmayı daha da alevlendirmeye ya da söndürmeye çalışabilmektedir.

- ✓ **Taciz (Harassment):** Hedef seçilmiş bir kişiye sürekli olarak saldırgan, kırıcı mesajlar gönderilmesidir. Bu saldırgan mesajlar genellikle e-posta, anlık mesajlaşma gibi kişisel iletişim kanalları aracılığıyla gönderilir. Taciz, parlama türündeki davranışlardan daha uzun süreli, tekrarlayan şekilde gerçekleşmekte ve mağduru tek taraflı olarak incitmektedir. Taciz bazen aracılı olarak da gerçekleşebilmekte; tacizci, çevrimiçi ağlarını kullanarak mağdurun tanımadığı kişilerden saldırgan mesajlar almasına yol açabilmektedir.
- ✓ **Karalama (Denigration):** Hedef seçilmiş bir kişi hakkında zarar verici, doğru olmayan ve acımasız sözler paylaşılmasıdır. Bu zarar verici mesajlar, mağdurun arkadaşlık ilişkilerini bozmak ya da itibarını zedelemek amacıyla belirli bir çevrim içi ortamda yayınlanabilir ya da başkalarına gönderilebilir. Bu eylemler arasında dedikodu ve söylenti çıkarmak da yer almaktadır. Karalama türü davranışlarda genellikle mağdur mesajların doğrudan alıcısı olmayıp, mesajların asıl olarak başkalarına ulaşması hedeflenmektedir. Bu davranışın en çok karşılaşılan bir alt türü, dijital olarak değiştirilmiş sahte bir fotoğrafın, örneğin mağdurun yüzünün cinsel içerikli başka bir fotoğrafa yerleştirilerek, çevrim içi ortamda herkese açık bir şekilde yayınlanması ya da dağıtılmasıdır.
- ✓ **Başkasının kimliğine bürünme (Impersonation):** Siber zorbanın, hedef aldığı kişinin kimliğine bürünerek onu kötü gösterecek ya da onun arkadaşlık ilişkilerine zarar verecek içerikler paylaşmasıdır. Bu durum mağdurun kişisel Web sayfasında, profilinde ya da başka bir iletişim kanalında gerçekleşebilir. Gençler arasında çoğu zaman gerçek bir “arkadaşlık” kanıtı olarak görülen şifre paylaşımı, bu zorbalık türüne yol açabilmektedir.
- ✓ **İfşa ve Düzenbazlık (Outing and Trickery):** İfşa, bir kişiye ait özel bilgilerin, sırların ya da görüntülerin özellikle mahrem ve mahcup edici nitelikte olanların, herkese açık şekilde yayınlamasını ya da başkalarına gönderilmesini ifade eder. Bu durumun sık rastlanan bir örneği sadece kendisinde kalması isteğiyle gönderilen özel bilgilerin siber zorba tarafından başkalarıyla paylaşmasıdır. Örneğin cinsel içerikli ve müstehcen görüntüler biten bir ilişkinin ardından ifşa edilebilmektedir. Düzenbazlık da ifşanın bir parçası olarak gerçekleşebilir. Siber zorba, hedef seçtiği kişiyi aralarında samimi ve özel bir iletişim olduğuna inandırarak sırlarını öğrenip bunu başkalarıyla paylaşabilir ya da paylaşmakla tehdit edebilir.
- ✓ **Dışlama (Exclusion):** Dışlama, çevrimiçi oyun ortamında, grup bloglarında ya da şifre korumalı herhangi bir ortamda, hedef seçilen kişiyi kasıtlı olarak gruptan çıkarma ya da gruba dâhil etmeme şeklinde gerçekleşebilir.
- ✓ **İsrarlı Siber Takip (Cyberstalking):** Hedef seçilmiş bir kişiye zarar verme tehdidi içeren, saldırgan, korkutucu ve aşırı derecede rahatsız edici mesajların sürekli olarak gönderilmesidir. Siber takipçi, mağdurun itibarını zedelemeye ve arkadaşlık ilişkilerini bozmaya çalışabilir.

Willard’ın yedi başlık altında sıraladığı bu siber zorbalık türlerinin bazıları birbiriyle iç içe geçebilmektedir. Örneğin siber taciz ile ısrarlı siber takip arasındaki sınır çizgisi net

olmamakla birlikte Willard'a göre mağdurun kendi güvenliği ve sağlığıyla ilgili korkuya kapılmaya başladığı durumlarda siber taciz sınırının aşıp ısrarlı siber takip ortaya çıkmaktadır (2007).

Burgess-Proctor vd. (2009), ergen kızlarla yaptıkları bir çalışmanın bulgularına dayanarak 'hafif' deneyimlerin 'çevrimiçi taciz'; daha ciddi ve tehdit içeren deneyimlerinse 'siber zorbalık' olarak adlandırılabilirliğini belirtirken, Bauman (2011) bir kaç sebepten dolayı bu ayrıma katılmadığını ifade etmiştir. Bauman'a göre ilk olarak 'taciz' terimi (din, yaş, cinsiyet, ırk, engellilik gibi) yasal olarak korunmuş statüdeki kişilere yönelik düşmanca davranışları kapsamakta ve yasal sonuçları bulunmaktadır. İkinci olarak bütün zorbalık davranışlarında hafiften ağıra uzanan bir ciddiyet derecesi bulunmaktadır, dolayısıyla ayırım terminolojiden ziyade olayın ciddiyet derecesiyle ilgilidir. Ayrıca, mağdurun algularını ve tepkilerini dikkate almadan belirli bir vakanın şiddet düzeyini belirlemek güçtür. Bir gözlemci için "hafif" olarak tanımlanabilecek bir durum, bu davranışa maruz kalan kişi tarafından çok daha ağır olarak algılanabilir. Örneğin zorbalık yapan kişi, önemsiz ya da komik bir şey yaptığını düşünerek eylemlerini makul gösterebilir, ancak eyleme maruz kalan kişi rencide olmuşsa, önemli olan bu etkinin ölçüsüdür. Bauman, bu nedenle zarar verme kastıyla yapılmayan ancak maruz kalan kişide zarara yol açan eylemleri de siber zorbalık kapsamında ele almıştır (2011).

Siber Zorbalığın Çocuk ve Gençler Arasındaki Yaygınlığı ve İlişkili Olduğu Faktörler

Literatür incelendiğinde siber zorbalık konusunda yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak niceliksel özellikte olduğu, dünyanın farklı ülkelerinde yürütülen pek çok çalışmada okul çağındaki çocuk ve gençler arasında siber zorbalığın ne ölçüde yaygın olduğunun araştırıldığı görülmektedir.

Özellikle teknoloji kullanımı açısından gelişmiş pek çok ülkede çocuklar ve ergenlerle yürütülen çalışma bulguları öğrencilerin mağdur, zorba ya da zorba/mağdur gibi farklı biçimlerde siber zorbalığa dâhil olduğunu ortaya çıkarmıştır (Ybarra ve Mitchell, 2004; Beran ve Li, 2005; Kowalski ve Limber, 2007; Arıca vd., 2008; Topcu, 2008; Bayar, 2010; Uçanok vd., 2011; Ayas ve Horzum, 2012; Serin, 2012; Låftman vd., 2013; Cuervo vd., 2014). Patchin ve Hinduja'nın (2012), Ocak 2011'e kadar Akademik dergilerde yayınlanmış 35 makaleyi tarayarak yaptıkları çalışma, siber mağduriyet oranlarının %5,5 ile %72 arasında değiştiğini (ortalama %24,4); 27 makale tarayarak yaptıkları çalışma ise, siber zorbalık yapma oranlarının %3 ile %44,1 arasında değiştiğini (ortalama %18) göstermektedir.

Siber zorbalığın yaygınlığını araştıran bu çalışmalarda oranların ülkeden ülkeye ve hatta aynı ülke içinde birbirine yakın dönemlerde yürütülen değişik araştırmalarda bile farklılaşmasının nedeni, çalışmalarda kullanılan siber zorbalık tanımlarının, veri toplama sürecinde kullanılan yöntemlerin, ölçüm metotlarının ve örneklemelerin birbirinden farklı olmasıyla açıklanmaktadır (Gradinger vd., 2009). Örneğin Almanya'da yaşları 6 ile 19 arasında değişen 1987 öğrenciyle yürütülen bir araştırmada %5,4 olarak bulunan siber zorbalığa maruz kalma oranının araştırmanın siber mağdur tanımında kabul edilen katı kriterler (sadece son iki ay içerisinde ve haftada en az bir kere zorbalık yaşayanların siber mağdur olarak kabul edilmesi) nedeniyle düşük çıktığı; haftada en az bir kere olmasa bile

çeşitli siber zorbalık davranışlarına maruz kalmış öğrenciler de dâhil edildiğinde bu oranın %14,1'e yükseldiği görülmüştür (Riebel vd., 2009). Kanada'da ortaokul ve lise öğrencileriyle yürütülen bir araştırmada ise, siber zorbalığa dâhil olma oranının %50'lere kadar çıktığı görülmüştür (Mishna vd., 2012). Söz konusu çalışmada araştırmacılar, siber zorbalığa dâhil olma oranlarının bu derece yüksek çıkma nedenini anketin hazırlanma şekline; öğrencilerin belirli davranışları yaşayıp yaşamadıklarının açıkça "zorbalık" sözcüğü ve tanımı verilmeden sorulmuş olmasına bağlamışlardır. Buna göre öğrencilere açık bir şekilde çevrim içi ortamda "zorbalık yapıp yapmadıkları" ya da "zorbalığa maruz kalıp kalmadıkları" sorulduğunda elde edilen oranlar, "zorbalık" sözcüğü verilmeden belirli davranışlara dahil olup olmadıkları sorulduğunda ortaya çıkan oranlardan daha düşük olmaktadır (Mishna vd., 2012). Benzer bir durum Türkiye'de 2013-2015 yılları arasında TÜBİTAK desteği ile yürütülen "Türkiye'de Temel Eğitim Gençliğinde Siber Zorbalık Konusunda Farkındalık Geliştirmek; Gençlerin 'Siber Zorbalığı' Algılayışı, Yaygınlığı ve Farkındalığa İlişkin Alan Çalışması" başlıklı projenin saha çalışması sonuçlarında da görülmektedir. Söz konusu çalışmanın anket sonuçlarına göre ortaokul öğrencilerinin siber zorbalığa maruz kalma oranları düşüktür. Ancak siber zorbalığın ne olduğu ve siber zorbalığa örnek olabilecek davranışların açıklandığı odak grup görüşmelerinde ergenlerin siber zorbalık deneyimlerinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada bu durum, öğrencilerin siber zorbalık konusundaki farkındalıklarının düşük olması ile açıklanmaktadır (Akca Baştuğ vd., 2015, TÜBİTAK SOBAG)

Türkiye'de yaşları 14 ile 18 arasında değişen 160 ergenle yürütülen bir başka çalışmada ise, siber zorbalığa dâhil olma oranı yaklaşık %83 olarak (%8,7'si sadece siber mağdur, %6,9'u sadece siber zorba ve %67,5'i siber zorba/mağdur) bulunmuştur (Eroğlu vd., 2015). Bu oranın Türkiye ve dünya ortalamasından oldukça yüksek olmasının büyük ölçüde seçilen örnekleme ilişkili olduğu söylenebilir. Eroğlu vd. (2015) bu çalışmanın örnekleme olarak ebeveynleri tarafından aşırı İnternet kullanımı şikâyeti nedeniyle Süleyman Demirel Üniversitesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Kliniğine başvuran ergenleri seçmiştir. İnternetin aşırı kullanımının daha sonra açıklanacağı gibi siber zorbalıkla pozitif ilişkili bir faktör olmasının yanı sıra Türkiye'de Sarak (2012) tarafından yürütülen bir çalışmada psikiyatrik destek alan ortaöğretim öğrencilerinin siber zorbalık ve siber kurbanlık toplam puan ortalamasının almayanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Çocuk ve gençler arasında siber zorbalığın yaygınlığını araştıran çalışmalarda siber zorbalığın en sık hangi biçimde ve hangi ortamda gerçekleştirildiği de incelenmiştir. Siber zorbalığın en çok gerçekleştiği ortamlar, gençlerin en yaygın biçimde kullandığı çevrimiçi ortamlardır ve bunlar değişime paralel olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin 2007 yılına ait, ABD'de yürütülen bir araştırmada (Kowalski ve Limber, 2007) siber zorbalık eylemlerinin en sık anlık mesajlaşma, sohbet odaları ve e-mail aracılığıyla gerçekleştiği ortaya konulmaktadır. Yine aynı yıla ait Türkiye'de yapılan bir araştırmada (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007) da en sık yapılan siber zorbalık türlerinin sohbet odasından birisini atma, sohbet odasında hakaret etme ve webcam aracılığıyla kişisel görüşme yapılırken karşındakine fark ettirmeden başkalarına izletme şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Erdur-Baker'in 2010 yılına ait çalışmasında Windows Live Messenger (MSN) ergenler tarafından en sık kullanılan iletişim araçlarından biri olarak anket formunda yer almışken, Microsoft'un Nisan 2013'ten itibaren Windows Live Messenger'ı kapatarak bu hizmeti Skype

üzerinden sunması, bundan sonraki siber zorbalık araştırmalarının anket formlarında MSN isimli bir ortamın yer almayacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla teknolojiye ve İnternet ortamlarında yaşanan gelişmeler, araştırmacıların tanımlarında ve anket sorularında güncellemeler yapmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Örneğin Patchin ve Hinduja'nın 2006 yılında yaptıkları siber zorbalık tanımı, sadece "elektronik metinler"le sınırlı olup görüntü ve videoları kapsamazken, 2009 yılında yaptıkları tanım "bilgisayarlar, cep telefonları ve diğer elektronik cihazlar"ı da kapsayıcı şekilde güncellenmiştir. Benzer şekilde daha güncel tarihli çalışmalarda da sosyal ağların ergenler tarafından sıklıkla kullanıldığı dikkate alınarak, araştırma formlarında Facebook, Youtube, Twitter, Tumblr, Instagram, Myspace gibi popüler ortamların yer aldığı görülmektedir.

Son yıllarda yapılan çalışmalarda siber zorbalığın en çok gerçekleştiği ortamların gençler tarafından sıklıkla kullanılan sosyal ortamlar olduğu görülmüştür. Örneğin Meksika'daki lise öğrencileri arasında yürütülen bir çalışmada (Cuervo vd., 2014) siber zorbalığın en sık yaşandığı teknolojik ortamın Facebook ve Twitter gibi sosyal platformlar olduğu bulunmuştur. Türkiye'de de Manap (2012) sosyal paylaşım / sohbet sitelerinde siber zorbalık davranışının oyun ve eğitim / ödev forum sitelerine göre daha fazla sergilendiğini; Özdemir ve Akar (2011) ise, siber zorbalık vakalarının en fazla yaşandığı siber ortamın Facebook olduğunu saptamıştır. Sengupta ve Chaudhuri (2010), ABD'de 12-17 yaş arasındaki ergenlerle yürüttükleri bir çalışmada, sosyal paylaşım sitelerinde bir profile sahip olmanın tek başına siber zorbalığa maruz kalmayı açıklamadığını saptamıştır. Araştırma bulguları siber zorbalığa maruz kalma düzeyini etkileyen önemli unsurların daha çok sosyal paylaşım ağlarında herkesin erişimine açık ortamlarda fotoğraf ve kişisel verilerin paylaşılıp paylaşılmadığı, sosyal paylaşım ağlarının tanıdık olmayan kişilerle flört etme amacıyla kullanılıp kullanılmadığıyla anlamlı ölçüde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Siber zorbalığın yaygınlığını araştıran pek çok çalışmada öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma ve siber zorbalık faili olma oranlarıyla birlikte, siber zorbalığa dâhil olma durumlarıyla ilişkili faktörlerinin neler olabileceği de araştırılmıştır. Cinsiyet, yaş, internet temelli iletişim araçlarını kullanım sıklığı, aile özellikleri, akran zorbalığına dâhil olma durumu ve benzeri diğer değişkenlerin siber zorbalıkla ilişkisinin incelendiği bu çalışmalarda aslında değişkenlerin birbirlerine aracılık ettiği de görülmektedir.

Siber Zorbalık Deneyimleri ve Cinsiyet

Çocuk ve gençlerin siber zorbalık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde değişip değişmediğini inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Siber zorbalığa maruz kalma (Özdemir ve Akar, 2011; Peker vd., 2012) ya da siber zorbalık yapma oranlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı (Williams ve Guerra, 2007; Hinduja ve Patchin, 2008; Slonje ve Smith, 2008; Brown vd., 2014) ya da genel bir bakışla siber zorbalığa maruz kalma açısından cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığı (Salı, Başak ve Akca, 2015) sonucuna ulaşan araştırmalar olduğu gibi siber zorbalığa dâhil olmanın cinsiyete göre anlamlı biçimde değiştiği sonucuna ulaşan pek çok çalışma mevcuttur. Örneğin, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla siber zorbalık yaptığı (Salı, Başak ve Akca, 2015; Eroğlu vd. 2015), siber zorbalık mağduru olduğu (Kowalski ve Limber, 2007; Dehue vd. 2008; Sengupta ve Chaudhuri, 2011; Schneider vd., 2012; Läftman vd., 2013;

Ayas, 2014) ya da zorba/mağdur olduğu yönünde bulgular elde eden çalışmalar mevcuttur (Kowalski ve Limber, 2007; Mishna vd., 2012).

Bu sonuçlardan farklı olarak erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla siber zorbalık mağduru oldukları (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Arıcağ vd., 2008; Bayar, 2010; Çetinkaya, 2010; Huang ve Chou, 2010; Karlier Soydağ, 2011; Sarak, 2012; Serin, 2012; Türkileri, 2012), daha fazla siber zorbalık yaptıkları (Li, 2005; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Arıcağ vd., 2008; Burnukara, 2009; Ang ve Goh, 2010; Bayar, 2010; Çetinkaya, 2010; Çiftçi, 2010; Huang ve Chou, 2010; Karlier Soydağ, 2011; Özdemir ve Akar, 2011; Ayas ve Horzum, 2012; Manap, 2012; Mishna vd., 2012; Peker vd., 2012; Sarak, 2012; Serin, 2012; Türkileri, 2012; Låftman vd., 2013; Pamuk ve Bavlı, 2013; Yaman ve Sönmez, 2015) bulgularını elde eden araştırmalar da bulunmaktadır.

Siber zorbalık düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde değiştiği bulgusuna ulaşan araştırmacılar bunun nedenlerini değerlendirirken, araştırma bulgularından elde edilebilecek ilişkili faktörlerin yanı sıra içinde yaşanan toplumsal koşulları da göz önünde bulundurmışlardır. Bu bakımdan Türkiye’de siber zorbalık yapma düzeylerinde erkek öğrenciler lehine farklılaşma olmasında etkili olan etmenlerin başında toplumsal cinsiyet rollerinin geldiği, şiddet ve zorbalık içeren davranışların bir cesaret, güç gösterimi ve statü koruma aracı olarak erkekliği vurguladığı algısının önemli bir etken olduğu belirtilmiştir (Çiftçi, 2010). Bir diğer etken de yine toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak açıklanabilen kız ve erkek öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olma olanaklarının farklı olmasıdır. Erkeklerin bu araçlara daha fazla sahip olmaları ya da İnternet kafelerde bilgisayar kullanabilmesi; kızların ise bu imkâna erkekler kadar sahip olamaması gibi nedenler erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla siber zorbalık yapabildiğini açıklayıcı etkenler olarak görülmektedir (Akca Baştürk, 2014; Ayas ve Horzum, 2012). Ayrıca kızların İnternet kullanımının erkeklerden daha çok denetlenmesi de (Erdur-Baker, 2010) bu sonucun bir nedeni olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan kız öğrencilerin daha fazla siber zorbalık yapması bulgusu, siber zorbalığın başkaları hakkında dedikodu yapmak ya da olumsuz söylentiler çıkarmak gibi ilişkisel zorbalık türü davranışları içermesiyle açıklanabilmektedir. Sosyalleşme açısından ise, Türkiye’de gerçek hayatta saldırganca davranamayan kız çocuklarının yaşadıkları baskılanma durumunu siber zorbalık yaparak ‘telafi etmeye’ çalıştıklarıyla yorumlanabilmektedir (Eroğlu vd. 2015). Ayrıca çevrimiçi ortamın kimliğini gizleme imkanı vermesi, kız öğrencilerin de cüretkar davranışlar sergilemesine neden olabilmektedir.

Siber Zorbalık Deneyimleri ve Yaş Faktörü

Çocuk ve gençlerin siber zorbalık düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde değişip değişmediğini inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bazı çalışmalarda ergenlerin siber zorbalık düzeyleri, sınıf/yaş düzeyine göre incelendiğinde anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür (Beran ve Li 2005; Çivilidağ ve Cooper, 2013; Pamuk ve Bavlı, 2013; Yaman ve Sönmez, 2015). Özdemir ve Akar (2011) ile Erdur-Baker ve Kavşut (2007), öğrencilerin siber zorba olma ve siber mağdur olma puanlarının yaş / sınıf düzeylerine göre anlamlı şekilde fark göstermediğini saptamıştır. Buna karşı siber zorbalık düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini bulan araştırmalar

da vardır. Ayas ve Horzum (2012) sekizinci sınıfa devam eden öğrencilerin diğer sınıflardaki öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık yaptığını, altıncı sınıf öğrencilerinin ise daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıklarını bulmuştur. Benzer şekilde Bayar (2010), altıncı sınıfların siber zorbalığa maruz kalma ortalamalarının, onuncu sınıfların ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek olduğunu bulmuştur. Uçanok vd. (2011) siber zorbalığa maruz kalma durumunun küçük yaş gruplarında daha yüksek oranda görüldüğünü saptamıştır. Türkileri (2012) ilköğretime devam eden ergenlerin lisedeki ergenlerden daha fazla sanal zorbalığa maruz kaldığını belirlemiştir. Dehue vd. (2008) öğrencilerin siber zorbalığa ilkokulda maruz kalma oranlarının, ortaokulda maruz kalma oranından daha yüksek olduğunu saptamıştır. Burnukara'nın (2009) çalışmasında da öğrencilerin sınıf düzeyi azaldıkça sanal kurbanlık düzeylerinin arttığı görülmüştür. Bu çalışmalar, çocuk ve ergenlerin daha küçük yaşlarda siber zorbalığa maruz kalma oranlarının daha yüksek olduğunu, buna karşılık daha büyük yaşlarda kurban olma oranı düşerken, zorba olma oranının yükseldiğini ortaya koymaktadır. Ergenlerin daha küçük yaşlarda zorbalık davranışları karşısında daha savunmasız olmalarına sebep olarak İnternet konusunda daha deneyimsiz olmaları, baş etme becerilerinden yoksun olmaları, tehditlere daha kolay inanabilmeleri ve bu tehditleri doğru biçimde değerlendirme becerilerinden yoksun olmaları gibi faktörler gösterilmiştir (Williams ve Guerra, 2007).

Manap (2012) öğrencilerin sınıf düzeyi yükseldikçe siber zorbalık yapma düzeylerinin arttığını; 6. sınıf öğrencilerine göre 7. sınıf öğrencilerinin; 6. ve 7. sınıf öğrencilerine göre de 8. sınıf öğrencilerinin siber zorbalık yapma düzeylerinin yüksek olduğunu bulmuştur. Yaş arttıkça ergenlerin İnternete erişimlerinin daha kolay olması ve teknolojik araçlara sahip olma ve sosyal paylaşım sitelerine katılım oranlarının artması sebebiyle zorbalığa dâhil olmada bir artış olabileceği öne sürülmektedir (Ybarra ve Mitchell, 2004). Akca vd. (2015) tarafından 7. ve 8.sınıf öğrencileri ile yürütülen çalışmada ise, siber zorbalık deneyiminin sınıflar arasında anlamlı bir farklılık göstermediği görülmekte ve bu durum çalışmaya dahil edilen öğrenciler arasındaki yaş farkının az olmasıyla açıklanmaktadır. Nitekim yukarıda değinilen diğer çalışmalarda da, yaş aralığının geniş olduğu araştırmalarda yaş faktörünün anlamlı bir değişken olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

Siber Zorbalık Deneyimleri ve İnternet Temelli İletişim Araçlarını Kullanım Sıklığı

Siber zorbalık deneyimleriyle, İnternet temelli iletişim araçlarının kullanım sıklığı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştıran çalışmalarda, kullanım sıklığının artmasının hem siber zorba olma durumu, hem de siber mağdur olma durumuyla anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu gösteren araştırma bulguları mevcuttur. Diğer bir deyişle, pek çok çalışmada çocuk ve gençlerin İnternet temelli iletişim araçlarını kullanım sıklığı ya da süresindeki artışın hem siber zorbalık eylemlerini, hem de siber mağduriyet oranlarını anlamlı düzeyde arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Hinduja ve Patchin, 2008; Juvonen ve Gross, 2008; Serin, 2012).

Topcu (2008) iletişim araçlarını sık kullananların daha fazla siber zorbalık deneyimlediklerini; Casas vd. (2013) bağımlılık derecesinde aşırı İnternet kullanımının ve kişisel bilgilerin İnternette kontrolsüzce paylaşılmasının siber zorbalığın önemli yordayıcılarından olduğunu; Manap (2012) İnternete her gün giren öğrencilerin haftada iki-

üç kere giren, haftada iki-üç kere giren öğrencilerin de haftada bir kere giren öğrencilere göre siber zorbalık düzeyinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Özdemir ve Akar (2011), lise öğrencilerinin günlük İnternet kullanım süresine göre; siber mağdur olma düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşmadığını, ancak siber zorba olma düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaştığını; günlük İnternet kullanım süresi beş saati aşan katılımcıların diğer gruplara göre daha fazla siber zorbalık yaptıklarını saptamıştır.

Öğrencilerin günlük İnternet kullanımları ile siber zorbalık düzeyleri arasındaki bağlantıyı araştıran Çiftçi (2010), 1-3 saat arası İnternet kullananlar ile 9 saat ve üzeri İnternet kullananlar arasında, 9 saat ve üzeri İnternet kullananlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptamıştır. Bu durum sanal takip ve sanal taciz failinin bilgisayar başında daha uzun süreler geçirmesiyle açıklanmıştır. Karlier Soydaş (2011) ise daha uzun süredir cep telefonu kullanan, daha uzun süredir İnternet kullanan ve İnternete daha sık giren kızların daha fazla sanal zorbalık uyguladığını bulmuştur. Tüm bu araştırma bulguları genel olarak çocukların çevrimiçi fırsatlara erişiminin artmasıyla, onların zarar görme risklerinin de arttığını göstermektedir (Livingstone vd., 2012).

Siber Zorbalık Deneyimleri ve Aile Özellikleri

Çocuk ve gençlerin siber zorbalık düzeylerinin aileleriyle ilgili çeşitli özelliklere göre anlamlı bir şekilde değişip değişmediğini inceleyen çalışmalarda anne babanın; eğitim düzeyleri, evli/boşanmış olmaları, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım becerileri, çocuklarının İnternet kullanımlarını izleme durumları, çalışma durumları, aylık gelirleri gibi birbirinden farklı ailesel özelliklerin araştırıldığı görülmüştür.

Låftman vd. (2013) tarafından yürütülen bir araştırmada gerçek anne ve babalarının ikisiyle birlikte yaşamayan öğrencilerin daha fazla siber mağdur ya da fail oldukları; en azından bir ebeveyni üniversite eğitimi almış olan öğrencilerin, ebeveynleri üniversite eğitimi almamış olan öğrencilere oranla daha az siber zorba ya da mağdur oldukları görülmüştür. Buna karşın Sengupta ve Chaudhuri (2011) tarafından 12-17 yaşları arasındaki ergenlerle yapılan bir başka çalışmada ise, anne ve babanın eğitim durumunun ya da evli/boşanmış olması gibi özelliklerinin ergenlerin siber zorbalığa maruz kalmalarıyla anlamlı bir şekilde ilişkili olmadığı bulgulanmaktadır. Aynı çalışmada, ailenin özelliklerinden çok, ergenlerin İnterneti ebeveyn gözetiminden uzak, özel bir alanda kullanmalarının siber zorbalığa maruz kalma durumuyla anlamlı şekilde ilişkili olduğu vurgulanmaktadır.

Karlier Soydaş (2011), yüksek düzeyde ebeveyn izlemesi algılayan erkek ergenlerin daha az siber zorbalık uyguladıkları ve daha az zorbalığa maruz kaldıklarını, daha yüksek düzeyde ebeveyn izlemesi algılayan kız ergenlerin ise, daha az zorbalığa maruz kaldıklarını tespit etmiştir. Burnukara (2009) ise annesi çalışan öğrencilerin siber mağdur olma düzeylerinin annesi çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Sarak (2012), anne eğitim durumu okur-yazar ve altı olan öğrencilerin siber mağdur ve siber zorba toplam puan ortalamalarının anne eğitim durumu ilkökul, ortaokul, ortaöğretim, lisans ve yüksek lisans olanlara göre daha yüksek olduğunu; baba eğitim durumu okur-yazar ve altı

olan ortaöğretim öğrencilerinin siber kurbanlık toplam puan ortalaması baba eğitim durumu ortaokul, lise, lisans ve yüksek lisans olan öğrencilerden daha fazla olduğunu saptamıştır.

Öğrencilerin siber zorbalık düzeyleriyle algıladıkları gelir düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştıran bazı çalışmalarda söz konusu ikili arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Çiftçi, 2010; Karlier Soydaş, 2011). Bu sonuçta, araştırmaların gerçekleştirildiği ülkelerde günümüzde neredeyse hemen her gelir düzeyindeki ailelerin elektronik iletişim araçlarına sahip olmaları ve kullanabilmelerinin etkili olduğu düşünülmüştür. Buna karşın öğrencilerin siber zorbalık düzeyleriyle algıladıkları gelir düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın ortaya çıktığı çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Manap'ın (2012) Samsun'da 6., 7., ve 8. sınıflarda öğrenim gören 1142 öğrenciyle yürüttüğü araştırma bulgularına göre kendilerini yüksek sosyoekonomik düzeyde algılayan öğrencilerin siber zorbalık yapma düzeyleri, düşük ve orta sosyoekonomik düzeyde algılayan öğrencilere göre daha yüksektir. Bu bulgu üst sosyoekonomik düzeyde olanların alt ve orta sosyoekonomik düzeyde olanlara göre İnternet bağımlılığının daha yüksek olması ve bunun da siber zorbalık davranışlarını tetikleyici rol oynamasıyla açıklanabilmektedir (Manap, 2012). Bazı araştırmalar ise, ailelerin sosyoekonomik düzeyindeki farklılıklar gözönüne alınarak seçilen okullar üzerinde yapılmıştır. Örneğin Serin'in (2012) araştırma sonuçları, düşük sosyoekonomik çevredeki okullarda okuyan öğrencilerin, orta ve üst sosyoekonomik çevredeki okullarda okuyan öğrencilerden daha fazla siber mağduriyet yaşadıklarını göstermiştir. Çivilidağ ve Cooper (2013) ise araştırmalarında, anadolu lisesinde öğrenim görenlerin, genel lisede öğrenim görenlere göre daha fazla siber zorba davranışlarda buldukları bulgusuna ulaşmış; bu durumun da sosyoekonomik farklılıklarla açıklanabileceğini belirtmişlerdir. Buna göre anadolu lisesinde öğrenim gören ergenlerin genel lisede öğrenim gören yaşıtlarına göre sosyoekonomik bakımdan daha iyi durumda olmaları onların cep telefonu, bilgisayar gibi teknolojik imkânlara sahip olmalarını kolaylaştırmakta; İnternet temelli iletişim araçlarını kullanım sıklığının artması da siber zorba davranışlar gösterme olasılığını arttırmaktadır.

Sonuç Yerine

Bilgi akışını ve iletişimi kolaylaştıran İnternet teknolojileri çocuklar için birçok öğrenme biçimi ve sosyal fırsatlar sunmakla birlikte bilinçsiz ya da kötü niyetli kullanımı, siber zorbalık gibi olumsuz durumları ortaya çıkartmaktadır. İnternet kullanımının yaygınlaşmasına paralel olarak çevrimiçi risklere ilişkin çalışma ve araştırmaların sayısı artmakta ve bu çerçevede siber zorbalık da hem akademisyenler hem de politika üreticiler açısından ilgi alanı haline gelmektedir. Çalışmalar neredeyse tüm dünyada çocukların siber zorbalığın kurbanı olduğunu göstermektedir.

Siber zorbalığın türleri, geleneksel zorbalıktan farkları, çocuklar ve ergenler arasında cinsiyete ve yaşa göre yaygınlığı ve ilişkili olduğu faktörlerle ilgili literatürü gözden geçirmeyi amaçlayan bu çalışmada, çocukların siber zorbalık deneyimleriyle ilgili araştırmaların sınırlı coğrafi bölgelerde yapılan çalışmalardan, karşılaştırmalı ülke çalışmalarına doğru çeşitlilik gösterdiği ve özellikle ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya ve Avrupa Birliği içinde siber zorbalığın taraflarına yönelik kapsamlı araştırmaların yer aldığı görülmektedir. Adı geçen ülkelerde konuyla ilgili kamu politikalarının oluşturulması

yönünde de önemli çabaların ve işbirliklerinin olması siber zorbalıkla mücadele konusunda diğer ülkelere yol gösterici olmaktadır.

Ülkemizde siber zorbalık konusunun daha çok eğitim bilimleri perspektifinden ele alındığı, iletişim bilimleri çerçevesindeki çalışmalarda konunun ihmal edildiğini söylemek mümkündür. Yine Türkiye’de yapılan saha çalışmalarının belirli illerle sınırlı kaldığı, tüm ülkeyi kapsayan bir çalışmanın mevcut olmadığı görülmektedir. Türkiye’de siber zorbalık konusunda en kapsamlı çalışmalardan biri Emel Baştürk Akca’nın yürütücülüğünde TÜBİTAK desteğiyle gerçekleştirilen saha çalışmasıdır. Bu çalışma, yedi farklı coğrafi bölgenin en yüksek nüfusa sahip illerinde (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Samsun, Gaziantep ve Van) 7 ve 8. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Ancak çocuk ve gençlerin sosyal ağlar, dijital oyunlar ve Youtube gibi farklı mecraları kullanım pratikleri, dijital teknolojileri kullanım yeterlilikleri gibi konuları da içerecek biçimde daha geniş örneklemli çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ayrıca bilgi iletişim teknolojileriyle yetişen ve bu nedenle ondan en çok etkilenebilecek yaş gruplarına yönelik olarak yapılacak araştırmaların tanımlayıcı nitelikte olması kadar, daha derinlemesine veri sağlayacak yeni araştırma modellerinin geliştirilmesine de ihtiyaç duyulduğu belirtilmelidir. Bu konuda özellikle ebeveynlerle ve eğitimcilerle yapılacak yeni araştırmalar ve bu bağlamda oluşturulacak bilinçlendirme programları önem kazanmaktadır. Ulusal programların ülkenin ihtiyaçlarına göre ayarlanması gerektiğinden siber zorbalıkta kişisel ve çeşitli bağlamsal değişkenlerin rolü hakkında kanıt sağlayacak yeni araştırmaların siber zorbalıkla mücadele ve onu önleme konusunda mevcut programların güncellenip geliştirilmesine yardımcı olacağı açıktır.

Siber zorbalık ile yaş faktörü arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik çalışmalar, daha küçük yaşlardaki İnternet kullanıcıları arasında siber zorbalığa maruz kalma oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Yukarıda da değinildiği gibi bu durum ilkökul düzeyindeki çocukların dijital ortamda kendi güvenliklerini sağlamak konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu bulgulardan hareketle çocukların bilinçli İnternet kullanıcısı olmalarına yönelik eğitsel faaliyetlerin ilkökuldan, hatta okulöncesi eğitim döneminden başlatılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yine mevcut çalışmalar, ebeveynlerin İnternet konusundaki bilgi, tutum ve davranışlarının siber zorbalığı etkileyen faktörler arasında yer aldığını göstermektedir. Bu bilgiler ışığında, siber zorbalıkla mücadelenin çocuk-aile-okul üçgenindeki işbirliği ve kamu politikalarının desteğiyle gerçekleştirilebileceği açıktır. Bu bağlamdaki kolektif çabaların başlangıcı çocukların erken dönemde yeni medya okuryazarı olmalarını sağlayacak etkili, kapsamlı ve sistematik programların geliştirilmesi olacaktır.

Siber zorbalıkla mücadele ve baş etme yöntemlerine ilişkin çalışmalar, çocukların kendi gelişimleri, okul iklimi ve ailelerden oluşan üçlü bir yapının önemini vurgulamakla birlikte özellikle Türkiye’de ebeveynlerin İnternet kullanım becerileri ve çocuklarına İnternet kullanımı konusunda rehberlik edebilme kapasiteleri üzerine çok az sayıda çalışma mevcuttur. Mevcut çalışmalar ağırlıklı olarak niceliksel türde olup siber zorbalığın ne olduğunu anlamaya ve çocuklar ile ergenlerin bu konudaki deneyimlerini keşfetmeye yöneliktir. Bu nedenle ebeveyn gözlemciliğinin yararlı olup olmadığı, ebeveynlerin konuyla ilgili bilgi ve farkındalıkları, siber zorbalık mağduru ya da faili çocuklarına yaklaşımları ve

tepkilerine yönelik araştırma sorularının saptanarak bu doğrultuda araştırmaların tasarlanması zorunlu görünmektedir.

Çocukların yaşadıkları siber zorbalık vakalarını okul yöneticileri, öğretmenleri ve aileleriyle paylaşma konusunda çekimser olmaları da altı çizilmesi gereken önemli konulardan biridir. Bu durumun altında yatan sebepler, kişisel ve bağlamsal parametrelere göre değişiklik göstermekle birlikte öne çıkan sebeplerden biri de çocukların İnternet kullanma özgürlüklerini kaybetme korkusuna bağlıdır. İnternet kullanma konusunda yasakçı uygulamalar yerine çocuklara eleştirel yeni medya okuryazarlığı kazandırılması için ebeveynlerin bilinç düzeyi ve destekleri önemlidir. Siber zorbalığı önleme ve müdahale konusunda gelecekte yapılacak yeni araştırmalar kapsamında bu konunun da yer alması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aftab, P. (n.d.). What is cyberbullying, exactly. Stop Cyberbullying. Retrieved August 2, 2015 from http://www.stopcyberbullying.org/what_is_cyberbullying_exactly.html.
- Akca Baştürk, E. (2014). Dijital Bölünme Kavramı Bağlamında Türkiye’de Ortaokul Öğrencilerinin İnternet ve Sosyal Ağ Kullanımları: Gaziantep İli Örneği. I. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı, 12-14 Mayıs 2014, Cilt:II, 2- 21.
- Akca Baştürk, E., Sayımer, İ., Balaban Salı, J. ve Ergün Başak, B. (2015). TÜBİTAK SOBAG 113K170 Proje Sonuç Raporu, Retrieved August 5, 2017 from http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?keyword=siber+zorbal%FDk&s_f=1&command=TARA&the_page=&the_ts=&vtadi=TPRJ&cwid=3#alt
- Ang, R. P. & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 41, 387–397.
- Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Saribeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying Among Turkish Adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 11 (3), 253–261.
- Ayas, T. (2014). Prediction cyber bullying with respect to depression, anxiety and gender variables. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 1 (1), 1–17.
- Ayas, T. & Horzum, M. B. (2012). On being cyber bully and victim among primary school students. *İlköğretim Online*, 11 (2), 369–380.
- Bauman, S. (2011). *Cyberbullying: What counselors need to know* (First Edition). Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Bayar, Y. (2010). Okul sosyal iklimi ile geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişkiler: genellenmiş akran algısının aracı rolü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Beran, T. & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of new method for an old behaviour. *Journal of Educational Computing Research*, 32 (3), 265–277.
- Brown, C. F., Demaray, M. K. & Secord, S. M. (2014). Cyber victimization in middle school and relations to social emotional outcomes. *Computers in Human Behavior*, 35, 12–21.

- Burgess-Proctor, A., Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2009). Cyberbullying Research Summary: Victimization of Adolescent Girls. Cyberbullying Research Center. Retrieved July 6, 2015, from http://www.cyberbullying.us/cyberbullying_girls_victimization.pdf
- Burnukara, P. (2009). İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber-Bullying. An old problem in a new guise?, *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15, 68–76.
- Casas, J. A., Del Rey, R. & Ortega-Ruiz, R. (2013). Bullying and cyberbullying: Convergent and divergent predictor variables. *Computers in Human Behavior*, 29, 580–587.
- Cuervo, A.A.V., Martínez, E. A. C., Quintana, J. T. & Amezaga, T. R. W. (2014). Differences in types and technological means by which mexican high schools students perform cyberbullying: Its relationship with traditional bullying. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 4 (1), 105–113.
- Çetinkaya, B. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde siber zorbalığın yaygınlığı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çiftçi, S. (2010). Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Çivilidağ, A. & Cooper, H. T. (2013). Ergenlerde siber zorba ve öfkenin incelenmesi üzerine bir araştırma: Niğde ili örneği. *International Journal of Social Science*, 6 (1), 497–511.
- Dehue, F., Bolman, C. & Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior*, 11 (2), 217–223.
- Dooley, J. J., Pyzalski, J., Cross, D. (2009). “Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying: A Theoretical and Conceptual Review”, *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217 (4), 182–188.
- Erdur-Baker, Ö. & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31–42.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12, 109–125.
- Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A. & Özkorumak, E. (2015). Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40 (177), 93–107.
- Gradinger, P., Strohmeier, D. & Spiel, C. (2009). Traditional bullying and cyberbullying: Identification of risk groups for adjustment problems. *Zeitschrift für Psychologie / Journal of Psychology*, 205-213.
- Huang, Y. & Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26, 1581–1590.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An Exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behaviour*, 29 (2), 129–156.

- Hinduja, S. & Patchin, J.W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying* (first edition). Thousands Oaks, Calif: Corwin Press.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2014). *What is Cyberbullying?*. Cyberbullying Research Center. Retrieved September 7, 2015 from <http://cyberbullying.org/what-is-cyberbullying/>.
- Juvonen, J. & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78, 496–505.
- Karlıer Soydaş, D. (2011). *Ergenlerde ebeveyn izlemesi, sanal zorbalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin cinsiyete göre incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kowalski, R. M. & Limber, S. (2007). *Electronic Bullying Among Middle School Students*. *Journal of Adolescent Health*, 41, 22–30.
- Kowalski, R. M., Limber, S. & Agaston, P. (2008). *Cyber bullying: Bullying in the digital age* (first edition). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Langos, C. (2012). *Cyberbullying: The challenge to define*. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 15 (6), 285–289.
- Låftman, S. B., Modin, B. & Östberg, V. (2013). *Cyberbullying and subjective health: A Large-scale study of students in stockholm, sweden*. *Children and Youth Services Review*, 35, 112–119.
- Li, Q., (2005). *Cyberbullying in schools: A Research of gender differences*. *School Psychology International*, 27, 157–170.
- Li, Q., (2007). *New bottle but old wine: A Research of Cyberbullying in Schools*. *Computers in Human Behaviour*, 23, 1777–1791.
- Li, Q., Cross, D. & Smith, P.K. (2012). *Research into Cyberbullying: Context*. In Li, Q., Cross, D. & Smith, P. K. (Eds.), *Cyberbullying in the global playground: Research from international perspectives*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Livingstone, Sonia & Brake, David R. (2010). *On the rapid rise of social networking sites: New findings and policy implications*. *Children & Society*, 24(1), 75-83.
- Livingstone, S., Haddon, L. & Gorzig, A. (2012). *Children, risk and safety online: Research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Manap, A. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencileri ve siber zorbalık: Samsun ili örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Mishna, F., Houry-Kassabri, M., Gadalla, T. & Daciuk, J. (2012). *Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims*. *Children and Youth Services Review*, 34, 63-70.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do* (First Edition). Cambridge, MA: Blackwell.
- Ortega, R., Mora-Merchán, J. A. & Jäger, T. (Eds.) (2007). *Acting Against School Bullying and Violence: The Role of Media, Local Authorities and the Internet* (E-kitap). Landau: Empirische Paedagogik. Retrieved August 5, 2015 from <http://www.bullying-in-school.info>.
- Özdemir, M. & Akar, F. (2011). *Lise öğrencilerinin siber zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi*. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17 (4), 605–626.

- Pamuk, M. & Bavlı, B. (2013). Ergenlerin sanal zorbalıklarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 321–338.
- Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the school yard: A Preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4 (2), 148–169.
- Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2012). Cyberbullying: An update and synthesis of the research. In Patchin, J.W. & Hinduja S. (Eds.), *Cyberbullying Prevention and Response: Expert Perspectives*. New York: Routledge.
- Peker, A., Eroğlu, Y. & Çitemel, N. (2012). Boyun eğici davranışlar ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasındaki ilişkide cinsiyetin aracılığının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 205–221.
- Pereira, F., Spitzberg, B. & Matos, M. (2016). Cyber-harassment victimization in Portugal: Prevalence, fear and help-seeking among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 62, 136-146.
- Riebel, J., Jäger, R. S. & Fischer, U. C. (2009). Cyberbullying in Germany – an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychology Science Quarterly*, 51 (3), 298–314.
- Salı, J., Ergün Başak, B. & Akca Baştürk, E. (2015). Türkiye'de ortaokul öğrencileri arasında siber zorbalık. *Anadolu Journal of Educational Science International*, 5 (2), 109-130.
- Slonje, R., Smith, P. K., Frisen, A. (2013). The Nature of cyberbullying and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior*, 29 (1), 26–32.
- Sarak, Ö. (2012). Lise öğrencilerinde siber zorbalık. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schneider, S.K., O'Donnell, L., Stueve, A. & Coulter, R.W. S. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: A Regional census of high school students. *American Journal of Public Health*, 102 (1), 171–177.
- Sengupta, A. & Chaudhuri, A. (2011). Are social networking sites a source of online harassment for teens? Evidence from survey data. *Children and Youth Services Review*, 33 (2), 284–290.
- Serin, H. (2012). Ergenlerde siber zorbalık / siber mağduriyet yaşantıları ve bu davranışlara ilişkin öğretmen ve eğitim yöneticilerinin görüşleri. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Slonje, R. & Smith, P.K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147–154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49 (4), 376–385.
- Tokunaga, R.S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26 (3), 277–287.
- Topcu, Ç. (2008). The Relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Türkileri, N. (2012). Ergenlerde Sanal Zorbalık: Nedenlerine İlişkin Algılar, Duygusal Tepkiler ve Baş Etme Yöntemleri ile Zorbalık Statüleri Arasındaki İlişkiler. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uçanok, Z., Karasoy, D. & Durmuş, E. (2011). Yeni Bir Akran Zorbalığı Türü Olarak Sanal Zorbalık: Ergenlerde Yaygınlığı ve Önemi. 108K424 no'lu TUBİTAK Projesi.
- Vandebosch, H. & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media and Society*, 11, 1349–1371.
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Champaign, IL: Research Press.
- Williams, K. R. & Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 14–21.
- Yaman, E. & Sönmez, Z. (2015). Ergenlerin siber zorbalık eğilimleri. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2 (1), 18–31.
- Ybarra, M. L. & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A Comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45 (7), 1308–1316.

